

O zloupotrebi vojne povijesti iz vremena Drugoga svjetskog rata ili kako *Vojna povijest* prešućuje ono što uredniku i autorima nije po volji

U kriznim vremenima, kada prvenstveno zbog financijske oskudice već niz godina svjedočimo posvemašnjoj marginalizaciji znanosti u Hrvatskoj, pri čemu humanistika nije ni izbliza najteže pogođena, vjerojatno će se ovaj obračun s historiografskim zloupotrebama u časopisu *Vojna povijest* mnogim čitateljima učiniti suvišnim zanovijetanjem. No, u zemlji u kojoj je današnjica još uvijek teško opterećena prošlošću, čak i od amatera zalutalih u historiografiju traži se visok stupanj odgovornosti u obradi onih tema koje se koriste u svakodnevnim ideološkim obračunima, poput Drugog svjetskog rata. Prije svega, poželjno je da se ta tragična prošlost ne falsificira na način na koji to čini novinar, publicist i izdavač Zvonimir Despot, uz pomoć dijela svojih suradnika (među kojima ima diplomiranih povjesničara i doktoranada pa čak i doktora povijesnih znanosti!) okupljenih oko časopisa *Vojna povijest*. Svjestan sam da su moje optužbe vrlo teške. Svjestan sam također i da dosadašnja praksa spomenute skupine, bazirana na izbjegavanju odgovornosti i neutemeljenim protuoptužbama za „opterećenost ideološkim okvirom“ i ponašanje svojstveno „Titovim pionirima“¹ ne daju nadu u argumentiranu raspravu o tom problemu. No, osjećam se i pozvanim i obveznim pred javnošću i kolegama povjesničarima razotkriti zloupotrebe Despota i drugova, koje bi – ukoliko im se već jednom ne stane na kraj – mogle još teže nego dosad nauditi ugledu hrvatske historiografije.

Zvonimir Despot često se u svojim tekstovima hvasta da sa svojim suradnicima ne zazure „ni od jedne teme“ te da pritom nisu „omeđeni ideologijama i dnevnim politikanstvom“. To je prilično drsko hvalisanje skupine koja već godinama, u kontinuitetu, veliča vojne formacije Trećeg Reicha, a osobito političku vojsku Nacional-socijalističke njemačke radničke stranke *Waffen-SS*. Pritom njihovi izleti u povijesnu mitologiju ponekad prelaze granicu ne samo humanističke odgovornosti, već i povijesne istinitosti. U nekoliko navrata pisanje o toj temi rezultiralo je tekstovima u kojima se negira

1 Tim je riječima urednik *Vojne povijesti* Zvonimir Despot u broju časopisa iz svibnja 2014. napao sve koji su javnosti razotkrili plagiranje čitavog niza tuđih tekstova na internetskoj stranici *Vojne povijesti*.

nepobitno utvrđena odgovornost pripadnika i struktura *Waffen-SS* u provedbi genocida nad europskim Židovima u toku Drugog svjetskog rata. Najgori primjer takvog pisanja su članci Maria Werhasa o *Waffen-SS* koji su objavljivani od prosinca 2012. do svibnja 2013. godine. Iako je ta serija članaka naoko neutralna i koncentrirana na opis ustroja i ratni put postrojbi *Waffen-SS*, pažljiviji će čitatelj upoznat s tematikom vrlo brzo uočiti skandalozne navode koji autora svrstavaju u red povijesnih revizionista koji negiraju Holokaust u ključnim događanjima tog tragičnog procesa. Naime, autor članka objavljenog u travnju 2013. ukratko spominje osnutak *SS-Kavallerie-Brigade* pod zapovjedništvom Hermanna Fegeleina, koja je prema autorovim navodima uz 1. i 2. motoriziranu pješačku brigadu SS angažirana „na Istočnom bojištu u pozadini, gdje su vodili teške i nemilosrdne borbe protiv sovjetskih partizana“.² Dobro informiranom čitatelju može s pravom pobuditi sumnju već sam spomen te postrojbe i njenih aktivnosti u članku koji se bavi zbivanjima u 1942-1943, iako je osnovana već 1941. Je li to svjestan pokušaj da se ovu postrojbu distancira od nedjela koje je izvršila u prvoj godini rata na Istočnom bojištu? A upravo su ta nedjela jedan od ključnih događaja u eskalaciji antisemitskog nasilja, koje će malo kasnije, od početka 1942. rezultirati pokušajem potpunog uništenja svih europskih Židova. Naime, konjičke pukovnije SS, od kojih je početkom kolovoza 1941. sastavljena SS konjička brigada, bile su prve postrojbe (uključujući i specijalizirane odrede smrti zadužene od samog početka rata za likvidacije nepoćudnih i nepoželjnih, bilo zarobljenih, bilo zatečenih na okupiranom području) koje su počele ubijati ne samo odrasle muškarce već i židovske žene i djecu, čime je nacističko nasilje preraslo od ciljanih masovnih ubojstava u neselektivni genocid. Spomenute su pukovnije od nadređenih u srpnju 1941. dobile naredbu za pacifikaciju područja Polesja, u blizini Pripjatskih močvara, u kojima su postojali tragovi nastanka partizanskog pokreta. U sljedećih su nekoliko dana konjanici SS-a prema vlastitim izvještajima pobili oko 800 židovskih muškaraca i žena „zbog podupiranja boljševizma i boljševičkih partizana“. Nakon toga, početkom kolovoza sam Heinrich Himmler je obišao policijske zapovjednike u pozadini fronta, uključujući i Ericha von dem Bach-Zelewskog, u nacističkom okupacijskom sustavu nadređenog Hermannu Fegeleinu. Poslije tog posjeta novoformirana je SS konjička brigada dobila naređenje da po izričitoj Himmlerovoj naredbi mora pobiti sve Židove, a žene otjerati u močvare (u izvorniku: „Ausdrücklicher Befehl des RF-SS. Sämtliche Juden müssen erschossen werden. Judenweiber in die Sümpfe treiben“). U sljedećim je tjednima SS konjička brigada nadređenima prijavila rezultate prve akcije – 13.788 ubijenih „pljačkaša“, uglavnom Židova, te 714 zarobljenika. Nije tu bilo nikakvih teških i nemilosrdnih borbi s partizanima, o kojima lamentira Werhas, već su jedini smrtni gubici brigade od otprilike 4.000 ljudi bili dvojica mrtvih koji su poginuli naletjevši svojim vozilom na minu. Zapovjednik Jahaće bojne 2. SS konjičke pukovnije (*Reitendes Abteilung, SS-Kavallerie Regiment 2*) Franz Magill doslovno je shvatio naređenja pretpostavljenih i doista pokušao po-

2 Werhas, „Nove postrojbe i teške borbe ‘42./43.“, u: *Vojna povijest*, str. 59, travanj 2013. Autor u tom članku pravopisno netočno tu postrojbu naziva „Kavalerie-Brigade“.

biti žene i djecu utapanjem u močvarama, što nije uspjelo jer je voda bila preplitka pa su Židovke s djecom nakon samo metar dubine dosezale dno i uspijevale se održati iznad površine. Međutim, to nije spriječilo ubijanje, i u području kojim je SS konjička brigada prošla u kasno ljeto 1941, osobito oko grada Pinska, doista je pobijena većina Židova svih dobi i oba spola kojih su se uspjeli dočepati. U izvještajima su esesovski konjanici prijavljivali potpunu „dežidovizaciju“ (njem. „Entjudung“) čitavog niza naselja. Rezultati njihove aktivnosti brzo su predloženi i samom Himmleru, koji je tih dana boravio u okolici Minska, i prema mišljenju vodećih stručnjaka na polju istraživanja Holokausta izravno su utjecali na Himmlerovu odluku da se u svim dijelovima Sovjetskog Saveza pod njemačkom okupacijom pored muškaraca počnu masovno ubijati i židovska djeca i žene. Pored toga, SS konjička brigada nastavila je s pokoljima, i već u rujnu 1941. nakon dovršetka krstarenja Pripjatskim močvarama prijavila nadređenima da je sveukupno pobila 14.178 „pljačkaša“ (što je u istraživanjima Martina Cüppersa, Christophera Browninga, Christiana Gerlacha i Petera Longericha razotkriveno kao kodni naziv za ubijene Židove), 1001 „partizana“ i 699 pripadnika Crvene armije. U čitavoj akciji zarobljeno je samo 830 osoba, najčešće onih koji su posjedovali određena znanja koja se moglo primijeniti u njemačkoj ratnoj industriji. Procjenjuje se da je ukupan broj ubijenih u tim akcijama mogao iznositi i preko 25.000 osoba.³ I 1. SS brigada, formacija osnovana u isto vrijeme kada i spomenuta konjička brigada, također je na svom putu kroz okupirane predjele SSSR-a počinila niz grozних zločina, prvenstveno nad Židovima, dok je njena sestrinska postrojba 2. SS brigada u tome nešto zaostajala, ali prvenstveno zbog toga jer je u okupirani teritorij ubačena nešto kasnije, kada su već većinu potencijalnih žrtava pobile druge njemačke i kvislinške formacije.⁴ Od njih valja istaknuti prvenstveno četiri *Einsatzgruppe* (A, B, C i D), koje su u pozadini fronta provodile strijeljanja politički ili rasno definiranih žrtava. Među njima su dobar dio činili upravo pripadnici *Waffen-SS* privremeno premješteni na službu u te odrede smrti. Primjerice, u slučaju *Einsatzgruppe A* od preko 900 vojnika i pridodanih civila gotovo trideset posto bilo je iz redova *Waffen-SS Battalion zur besondere Verwendung* (bojna za specijalnu upotrebu).⁵ U otprilike godinu dana od početka sukoba sa SSSR, četiri su *Einsatzgruppe*, uz izdašnu pomoć lokalnih kolaboracionista, sigurnosne policije, *Waffen-SS*, ali i regularnih postrojbi *Wehrmachta*, pobile gotovo milijun osoba, najvećim dijelom Židova.⁶ Zbog velikih gubitaka njemačkih trupa na Istočnom bojištu, dio pripadnika tih odreda smrti je transferiran natrag u redove regularnih postrojbi *Waffen-SS*; primjerice, čitava jedna satnija iz spomenute bojne za specijalnu upotrebu

3 Podaci o zločinačkoj djelatnosti SS konjičke brigade u ljeto 1941. preuzeti prema Cüppers, *Wegbereiter der Shoa*, 2011, str. 198-226; Gerlach, *Kalkulierte Morde*, 1999, str. 555-566; Browning, *The Origins of the Final Solution*, 2004, str. 280-288. i Longerich, *Holocaust – The Nazi Persecution and Murder of Jews*, 2010, str. 220-221.

4 Cüppers, *Wegbereiter der Shoa*, 2011, str. 227-255.

5 Longerich, *Holocaust – The Nazi Persecution and Murder of Jews*, 2010, str. 192-205, 219-255, 496; Arad, *The Holocaust in the Soviet Union*, 2009, str. 125-139. i dalje.

6 Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden*, 2010, sv.2, 300-350.

je po završetku djelovanja u sklopu *Einsatzgruppe A* pripojena jednoj od pukovnija divizije *Totenkopf*.⁷ O svemu tome, pa tako ni o sudjelovanju pripadnika *Waffen-SS* u tim zbivanjima Werhas ne zna, ili ne želi pisati.

Spomenutu organizaciju pokušava ekskulpirati od odgovornosti za sudjelovanje u Holokaustu i u drugim člancima iz tog serijala. Većinu odgovornosti za čuvanje nacističkih koncentracijskih logora pokušava prebaciti na „dragovoljce (uglavnom s istoka Europe)“, za koje tvrdi da su krajem rata predstavljali „90 posto čuvara u koncentracijskim logorima“.⁸ No, Werhas ni ne pokušava objasniti kako je moguće da u nacističkom logorskom sustavu, u kojem je na vrhuncu aktivnosti sudjelovalo oko 55.000 vojnika, policajaca i civila, skupina dobrovoljaca iz redova sovjetskih vojnika zarobljenih na Istočnom frontu (tzv. „Trawniki Männer“, prema nazivu logora u kojem su obučavani) koja je brojila tek nešto više od 5.000 pripadnika čini većinu među navodnih 90% „dragovoljaca“? Možda Werhas krivo interpretira činjenicu da su ti dobrovoljci doista činili većinu, iako ni izbliza ne devedesetpostotnu, među čuvarima logora smrti Treblinka, Belzec i Sobibor, oformljenih za provedbu ubijanja poljskih Židova u sklopu akcije „Reinhard“? U svakom slučaju, svakako bi trebao bolje istražiti dostupne informacije o ustroju nacističkog logorskog sustava, u kojem ne samo da istočni „Untermensch“ nije činio većinu, nego su Werhasovi idolizirani pripadnici *Waffen-SS* imali itekako zapaženu ulogu. Kroz čitavo trajanje rata čuvarska služba u logoru bila je sredstvo postupnog „uhodavanja“ u službu prije povratka u borbene jedinice mnogih rekonvalescenata, esesovaca ranjenih na frontu, a najiskusniji organizatori vojnih postrojbi SS često su sa fronte vraćani na rad u logorski sustav.⁹ Stotine pripadnika *Waffen-SS* na taj su način iz prve ruke stekli iskustva iz koncentracijskih logora, te izravno sudjelovali u provedbi genocida. Među njima upravo su najstarije postrojbe *Waffen-SS* (1, 2. i 3. divizija) zbog jednostavne činjenice da su najduže sudjelovale u borbama najviše svojih ranjenika oporavljale kroz čuvarsku službu u sustavu koncentracijskih logora.¹⁰ Veze tih divizija i čuvarskih službi koncentracijskih logora bile su toliko prisne, da je čak njihovim pripadnicima od plijena oduzetog Židovima ubijenim u Auschwitzu u svibnju 1943. podijeljeno 500 ručnih satova.¹¹ Osobito je u tom pogledu zastupljena 3. SS divizija, koja je dijelila ime („Totenkopf“ – hrv. Mrtvačka glava) s posebnim jedinicama SS zaduženim za čuvanje koncentracijskih logora. Werhas doduše spominje da je ta divizija osnovana od ranijih pripadnika odreda čuvara logora,¹² no ne piše ništa o kasnijim vezama među tim jedinicama i čestim premještajima mnogih pripadnika elitnih postrojbi *Waffen-SS*, a osobito 3. SS divizije *Totenkopf* u sastav čuvarskih odreda u logorima. Pritom nije bila

7 Sydnor, *Soldiers of Destruction*, 1977, str. 323.

8 Werhas, „Odan, hrabar, poslušan“, u: *Vojna povijest*, str. 16-17, prosinac 2012.

9 Sydnor, *Soldiers of Destruction*, 1977, str. 324-330.

10 Na više mjesta u MacLean, *The Camp Men: The SS Officers Who Ran the Nazi Concentration Camp System*, 1998.

11 Sydnor, *Soldiers of Destruction*, 1977, str. 332.

12 Werhas, „Odan, hrabar, poslušan“, u: *Vojna povijest*, str. 16-17, prosinac 2012.

riječ samo o običnim vojnicima, iako su takvi činili većinu,¹³ nego su mnogi od njih postavljeni na ključne zapovjedne položaje u logorskom sustavu. Tako je, primjerice, Paul-Werner Hoppe, dugogodišnji suradnik i osobni ađutant zapovjednika 3. SS divizije Theodorea Eickea nakon ranjavanja u borbama kod jezera Ilmen 1942. premješten na čelo čuvarske službe logora Auschwitz, a potom na čelo logora Stutthof gdje je ostao do kraja rata. U 3. SS diviziji neko je vrijeme proveo i Fritz Hartjenstein, kasniji zapovjednik čuvara logora Birkenau u sklopu sustava logora Auschwitz. Njegova kasnija karijera uključivala je i dužnosti u logorima Natzweiler i Flossenburg. Vrlo je sličan i ratni put Antona Kaindla, koji je nakon kratkotrajnog boravka u 3. SS diviziji vraćen u logorski sustav, na poziciju zapovjednika logora Sachsenhausen, dok je ponešto različit slučaj Adama Grünewalda, koji je od zapovjednika divizijske pekare u 3. SS diviziji do jeseni 1942. napredovao do zapovjednika divizijske službe nabave, a potom bio premješten prvo u logor Oranienburg, a potom za zapovjednika logora Herzogenbusch (Vught) u okupiranoj Nizozemskoj. Nakon okrutnog ubojstva nekoliko zatočenica, koje je poslužilo nizozemskom pokretu otpora u propagandi protiv Nijemaca, Grünewald je na izričit Himmlerov zahtjev smijenjen, osuđen, a potom pomilovan i kao obični vojnik poslan ponovno u 3. SS diviziju na Istočni front gdje je i poginuo u borbi protiv Crvene armije 1945. godine.¹⁴ Navedeni primjeri jasno pokazuju čvrste i trajne veze između čuvarske službe u logorima i borbenih postrojbi *Waffen-SS* o kojima Werhas ništa ne zna, ili ne želi napisati. Pretpostavlja se da je oko 10.000 pripadnika čuvarske službe u nacističkim logorima, tj. gotovo petina njihova ukupnog broja, dio službe provelo u borbenim postrojbama *Waffen-SS*. Pored SS-a, u čuvarskoj su službi u koncentracijskim i radnim logorima (osobito pred sam kraj rata) nerijetko bili angažirani i mornari, zrakoplovci, a ponekad čak i lokalni vatrogasci – primjerice, u Milsburgu, Mühlenbergu, Hesselthalu, Hailfingenu i Vaihingenu. Tome valja pribrojiti i brojne pripadnike regularnih njemačkih trupa, poput vojnika *Wehrmachta* spašenih s Krima, od kojih su mnogi u svibnju 1944. po Hitlerovoj naredbi prebačeni na službu u koncentracijske logore.¹⁵ Mnogi su pripadnici *Luftwaffe* 1944. premješteni za čuvare u tvornicama zrakoplova u logorima St. Georgen i Gusen, ispostavama logora Mauthausen u današnjoj Austriji – prvo dvije satnije i stožer bojne u srpnju, te dodatnih 1779 ljudi krajem kolovoza iste godine. Zbog toga ne čudi činjenica da su među čuvarima tog logora osuđenim nakon rata trojica bili pripadnici *Luftwaffe*.¹⁶

Nažalost, takve u svijetu već dobro poznate informacije će ostati uskraćene čitateljima *Vojne povijesti*. Čitatelji tog časopisa neće saznati ni činjenicu da je satnija čuvara u logoru smrti Chelmno, odgovornih za smrt više od stotinu tisuća Židova, u toku 1943,

13 Nekoliko primjera u Cüppers, *Wegbereiter der Shoa*, 2011, str. 124-127.

14 Sydnor, *Soldiers of Destruction*, 1977, str. 324-340.

15 Sofsky, *Die Ordnung des Terrors: Das Konzentrationslager*, 1997, str. 120; Orth, *Die Konzentrationslager-SS, Sozialstrukturelle Analysen und Biographische Studien*, 2000, str. 37.

16 Haunschmied, Mills, Witzany-Durda, *St. Georgen – Gusen – Mauthausen. Concentration Camp Mauthausen Reconsidered*, 2008, str. 129-130, 158.

kada je Chełmno privremeno obustavilo rad, bila „nagrađena“ premještajem u sastav feldžandarmerijske jedinice 7. SS divizije Prinz Eugen s bazom u Mostaru.¹⁷ Ta skupina ubojica, nažalost, nije okupljala jedine notorne zločince iz divizije Prinz Eugen; u njoj su svoj ratni put dijelom ili u potpunosti proveli i Viktor Brack, glavni organizator nacističke akcije eutanazije mentalno ili fizički hendikepiranih osoba u Njemačkoj između 1939. i 1941. godine, u kojoj je pod kodnom oznakom T4 ubijeno preko 70.000 posve nedužnih osoba, te Rudolf Lonauer, jedan od njemu podređenih zapovjednika nacističkog sanatorija Hartheim, u kojem je u sklopu te akcije ubijeno preko 18.000 osoba.¹⁸ Pored njih, i drugi su istaknuti pripadnici te divizije dio svoje karijere proveli u raznim nacističkim koncentracijskim logorima, primjerice operativni oficir divizije Herbert Wachsmann (službovao u Dachau 1937), zapovjednik 1. lovačke pukovnije Heinrich Petersen (Oranienburg 1937-1939), te zapovjednici bojni Wilhelm Breimeier (Dachau 1934, Lichtenburg 1935-1936), Otto Meckelburg (Oranienburg 1938) i Horst Strathmann (Buchenwald 1939-1940). Sveukupno je u toku rata kroz tu diviziju prošlo najmanje 23 oficira koji su dio službe proveli i u nekom od nacističkih koncentracijskih logora, ne računajući u tu brojku već spomenute oficire iz redova čuvara logora Chełmno niti obične vojnike bez čina.¹⁹ Upravo u jesen 1943, nakon talijanske kapitulacije, kada su njima podređeni vojnici počinili niz zločina nad hrvatskim civilima na potezu od Sinja do Splita, svi su spomenuti oficiri istovremeno obnašali ključne zapovjedne dužnosti u samom divizijskom stožeru, u jednoj od dvije lovačke pukovnije i u tri od tadašnjih osam pješačkih bojni iz sastava divizije Prinz Eugen. Svi su oni već prije dolaska na hrvatski teritorij, pa čak i prije stupanja u redove te divizije već bili duboko ogrezli u zločine nacional-socijalističkog režima, no o tome na stranicama *Vojne povijesti* nema ni slova. Je li riječ o neznanju ili nevoljkosti da se o tome raspravlja? Pritom valja istaknuti da divizija Prinz Eugen u broju svojih pripadnika koji su prošli kroz službu u konclagorima nije ni po čemu specifična – takvih oficira bilo je u svim poznatijim divizijama *Waffen-SS* (16 u 1. diviziji, 39 u 2. diviziji, 159 u 3. diviziji, 29 u 4. diviziji, 45 u 5. diviziji, 57 u 6. diviziji, 28 u 8. diviziji, 22 u 9. diviziji, 20 u 10. diviziji, 12 u 11. diviziji, 6 u 12. diviziji, 9 u 13. diviziji; od svih zapovjednika divizija *Waffen-SS*, čak šestorica su dio karijere proveli u konclagorima).²⁰ Osobito su često liječnici premješteni iz djelatnih postrojbi *Waffen-SS* u koncentracijske logore i obratno. Među njima je vjerojatno najpoznatiji Josef Mengele, koji je premješten u Auschwitz tek 1942. godine, nakon ranjavanja u borbi na Istočnom frontu, gdje je službovao u redovima 5. SS divizije.²¹ Mnogi su visoki njemački policijski dužnosnici također po-

17 Montague, *Chełmno and the Holocaust*, 2012, str. 146-147.

18 Iscrpnije o akciji T4 vidi u Klee, *Euthanasie im NS-Staat*, 2009; Aly, *Die Belasteten*, 2014.

19 Na više mjesta u MacLean, *The Camp Men: The SS Officers Who Ran the Nazi Concentration Camp System*, 1998. Autor je ustanovio da je čak 950 oficira *Waffen-SS* dio karijere provelo u koncentracijskim logorima, bilo prije, bilo poslije aktivne službe na raznim bojištima. Ta brojka čini nekih 43% od ukupnog broja oficira djelatnih u nacističkim koncentracijskim logorima.

20 Isto, str. 281-282.

21 Isto, str. 157, te Sydnor, *Soldiers of Destruction*, 1977, str. 339-340.

vremeno službovali u postrojbama *Waffen-SS*, poput Ernst-Heinricha Schmausera, Friedricha Jeckelna ili Jürgena Stroopa, kasnijih policijskih vođa na području Gornje Šleske, južne Rusije, Varšave, Baltika, Grčke i Porajnja, koji su odgovorni za zločine nad zarobljenicima, civilima i Židovima počinjene na teritoriju pod njihovom kontrolom.²² Uz njih, čak su i pojedini nacistički specijalisti za ekonomiju i eksploataciju okupiranih područja poput Ericha Tschimpkea ili Ernsta Hellericha neko vrijeme službovali u *Waffen-SS*.²³ U krajnjoj liniji, o dubokoj umiješanosti *Waffen-SS* u sustavne zločine počinjene u nacističkim koncentracijskim logorima svjedoči i činjenica da je logor smrti Auschwitz-Birkenau opskrbljiv smrtonosnim plinom namijenjenim masovnom ubijanju upravo posredstvom Centralnog sanitetskog skladišta *Waffen-SS*!²⁴

Ti se podaci ne uklapaju u Werhasovu viziju povijesti *Waffen-SS*, pa su zbog toga prešućeni, a umjesto argumenata o ulozi i odgovornosti te organizacije u nizu zločinačkih poduhvata čitateljstvu se serviraju političke izjave izvučene iz konteksta, kojima ih se želi osloboditi od krivnje za zločine. U tu svrhu autor citira riječi njemačkog političara i dugogodišnjeg kancelara Savezne Republike Njemačke Konrada Adenauera, koji je doista početkom pedesetih izjavio da su pripadnici *Waffen-SS* bili „vojnici baš kao i svi drugi“,²⁵ za razliku od „općeg“ SS, na koji se nastojalo svaliti svu krivnju za zločine. Budući da je ta teorija u novije vrijeme opovrgnuta ne samo u slučaju *Waffen-SS*, nego i u pogledu čitavog vojnog i sigurnosnog aparata Hitlerovog Njemačkog Reicha, koji je osobito na Istočnom frontu u cijelosti sudjelovao u provedbi zločinačkih nacističkih planova,²⁶ valja nekoliko redaka posvetiti demontiranju tog mita. Naime, u početku pedesetih, nakon puštanja na slobodu mnogih bivših nacističkih političara i pripadnika SS zatvorenih i dijelom osuđenih nakon kraja rata, čitav je niz demokratskih njemačkih političara iz obje najveće stranke (CDU i SPD) bio prestrašen njihovim možebitnim političkim aktiviranjem koje je moglo ugroziti mladu demokraciju i ugroziti planove za obnovu njemačke državnosti. U tom pogledu izjave poput već citirane Adenauerove rečenice nisu malobrojne. On je na sličan način reagirao već 1952, nakon zahtjeva za revizijom statusa bivših nacističkih diplomata primljenih u službu bonskih vlasti govoreći da „treba prestati s njuškanjem oko nacizma. (...) jer ako se počne s time, nitko ne zna gdje bi moglo završiti“ (u izvorniku: „Ich meine, wir sollten jetzt mit der Nazircherchei Schluß machen. Denn verlassen Sie sich darauf: wenn wir damit anfangen, weiß man

22 Sydnor, *Soldiers of Destruction*, 1977, str. 330-335.

23 Isto, str. 335-338.

24 Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden*, 2010, sv.2, 951-954.

25 Werhas, „Adenauer: Vojnici baš kao i svi drugi“, u: *Vojna povijest*, str. 44, siječanj 2013.

26 Dovoljno je posegnuti za djelima poput Bartov, *The Eastern Front, 1941-1945: German Troops and the Barbarization of Warfare*, 1986; Pohl, *Die Herrschaft der Wehrmacht, Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941-1944*, 2011; katalogom izložbe *Verbrechen der Wehrmacht. Dimensionen des Vernichtungskrieges 1941-1944*, iz 2002. godine, ili za geografski bliže primjere knjigom Manoschek, Gärtner (ur.), *Die Wehrmacht im Rassenkrieg. Der Vernichtung hinter der Front*, 1996.

nicht, wo es aufhört.“).²⁷ Takvu je paniku među njemačkim demokratskim političarima potpirivao prvenstveno HIAG, organizacija veterana *Waffen-SS* u SR Njemačkoj, koji je razvio razgranatu izdavačku djelatnost usmjerenu na friziranje i uljepšavanje povijesti nacionalsocijalističke Njemačke. U javnost su proturani tekstovi u kojima se za sve negativno što se pod Hitlerovom vlašću događalo u Njemačkoj i Europi krivilo pojedince poput Himmlera ili Goebbelsa, dok se za većinu pripadnika i sljedbenika tog režima tvrdilo da sa zločinima nisu imali veze, ili čak da o njima nisu bili obaviješteni. Takve su tiskovine, osobito memoarskog karaktera, polučile određen uspjeh, i dale svojim tvorcima utjecaj i u političkoj sferi. Kako bi se preduhitriilo njihovu radikalizaciju ili pristajanje uz suparničku stranku, sredinom pedesetih političari iz CDU i SPD su se gotovo natjecali u iskazivanju podrške HIAG i veteranima *Waffen-SS* općenito, nudeći pomoć u ostvarenju mirovina ili rješenju pravnih problema vezanih uz poratna suđenja nacističkim zločincima. U tome je osim Adenauera sudjelovao i njegov tadašnji konkurent, predsjednik SPD Kurt Schumacher, a nakon njegove smrti 1952. i njegov stranački kolega i kasniji njemački kancelar Helmut Schmidt, koji se u Hamburgu 1954. čak i osobno obratio skupštini lokalne organizacije HIAG.²⁸ U takvom su ozračju nastajali govori poput onog Adenauerovog kojeg u nastojanju opravdavanja *Waffen-SS* citira Werhas na stranicama *Vojne povijesti*. No, takve izjave i nastupi nisu argumentima potkrijepljena povijesna istina, a vjerojatno čak ni osobno Adenauerovo mišljenje, već sredstva korištena u političkoj borbi kojima treba kritički pristupiti i interpretirati ih u skladu s kontekstom u kojem su se dogodila. Takve se govore nipošto ne može koristiti kao argument za opovrgavanje odgovornosti pripadnika *Waffen-SS* za zločine koje su počinili, niti za njihovo rehabilitiranje, već samo kao odraz jednog drugog vremena i s njim povezanih političkih kompromisa. Njemački historičari u posljednjih su tridesetak godina temeljito podvrgli kritici mnoštvo neistinitih tvrdnji koje su u publicistiku, pa čak i historiografsku produkciju u tom razdoblju plasirali upravo krugovi povezani sa esesovskim veteranskim udrugama.²⁹

Nažalost, suradnicima *Vojne povijesti* takva je historiografska produkcija potpuno nepoznata, ili se iz nekog razloga ne žele njome koristiti, pa stoga oživljavaju stare zablude i mitove koje je moderna povijesna znanost davno odbacila. Vrhunac te sulude aktivnosti jest članak koji je Zvonimir Despot objavio na svom blogu, pokušavajući osporiti kritiku Savjeta za zaštitu nacionalnih manjina sastavljenu povodom broja *Vojne povijesti* objavljenog u lipnju 2013. godine. U tom sramotnom tekstu Despot pokušava dokazati da ne čini ništa što se već dugo vremena ne radi u drugim europskim zemljama, drsko tvrdeći da bi njegovi kritičari trebali „drugi put doista malo bolje paziti što

27 Citirano prema Nachama (ur.), *Topographie des Terrors*, 2010, str. 396.

28 Wilke, *Die „Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit“ (HLAG). Veteranen der Waffen-SS in der Bundesrepublik*, 2011, str. 329-331. Treba napomenuti da se dio članstva tih stranaka, najčešće oni koji su i sami bili žrtve nacističkih zločinačkih postupaka, poput primjerice Maxa Kukila, vrlo jasno distancirao od takve politike i utjecao na zaokret u odnosima spram HIAG-a do kojeg je došlo u kasnijem razdoblju.

29 Isto, str. 125-128, 378-414.

će pisati i kako će tumačiti povijesne činjenice“.³⁰ Pritom potpuno promašuje cilj, jer uopće nije sporno pisanje ili objavljivanje djela o ustaškom pokretu ili Ustaškoj vojnici, kao ni o nacionalsocijalizmu ili *Waffen-SS*. O tim se temama u posljednjim desetljećima iscrpno pisalo kako u Hrvatskoj, tako i u svijetu – ne samo u historiografiji, već i u publicistici. Problem, kojeg Despot ne shvaća ili ne želi shvatiti, nastaje kada se te stranke, režime ili oružane formacije nekritički veliča, kao na stranicama *Vojne povijesti*.

Despotova kritika upućena Savjetu za zaštitu nacionalnih manjina pruža i vrlo zabrinjavajući uvid u njegov intelektualni vidokrug. Naime, među knjigama koje navodi kao primjer što se sve nesmetano objavljuje u Njemačkoj i Austriji, uz nekoliko bezazlenih djela posvećenih uniformama i militariji, te djela nekih istaknutih i priznatih povjesničara poput Berndta Wegnera, na mala vrata pokušava kao relevantnu proturiti i literaturu tiskanu u nakladničkim kućama povezanim s neonacističkim krugovima! Takva literatura doista se i danas objavljuje i u Njemačkoj i u Austriji. No, Despot očito ne zna, ili ne želi znati, da nijedan njemački ili austrijski povjesničar koji drži do svog profesionalnog ugleda nipošto ne bi želio da se njegova djela trpaju u isti koš s knjigama objavljenim u Munin-Verlag ili Verlag „Der Freiwillige“ (izdavačke kuće izravno povezane s veteranskim udruženjem bivših pripadnika *Waffen-SS*),³¹ Nation Europa Verlag (u vlasništvu osoba povezanih s radikalno desnim dijelom političke scene u Njemačkoj, osobito oko stranke NPD protiv koje se od 2013. na zahtjev dijela njemačkih saveznih država vodi proces utvrđivanja usklađenosti s njemačkim ustavom),³² Ares Verlag (izdavačka kuća iz Graza u većinskom vlasništvu Leopold Stocker Verlag, o kojem je *Das Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes*, vodeća austrijska ustanova posvećena istraživanju i uspomeni na žrtve nacističkih zločina još 2004. na temelju izdanih djela i osobnog angažmana vlasnika ustvrdila povezanost s desnim ekstremizmom),³³ ili u Verlag K. W. Schütz KG i Plesse-Verlag (nakladničke kuće u vlasništvu bivšeg pripadnika *NSDAP* i *Waffen-SS* Karla Waldemara Schütza, koje su objavile čak 6 od ukupno 29 knjiga za koje je njemačka Savezna uprava za ispitivanje tekstova štetnih za mladež – izvorno *Bundesprüfstelle für jugendgefährdende Schriften* – do 1992. ustanovila da veličaju nacionalsocijalizam ili njemačko sudjelovanje u Drugom svjetskom ratu).³⁴ O ugledu takvih izdavača u samoj Njemačkoj najbolje svjedoči slučaj iz davne 1955. godine, kada su na Frankfurtskom sajmu knjiga ostali

30 <http://blog.vecernji.hr/zvonimir-despot/2013/06/20/otvoreno-pismo-savjetu-za-nacionalne-manjine-proucite-popis-knjiga-o-waffen-ss-u-tiskanim-u-njemackoj/> (pristup ostvaren 15. siječnja 2015).

31 Wilke, *Die „Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit“ (HLAG). Veteranen der Waffen-SS in der Bundesrepublik*, 2011, str. 398-414.

32 <https://www.bayern-gegen-rechtsextremismus.bayern.de/wissen/parteien-und-szenen/nation-europa-verlag-gmbh> (pristup ostvaren 15. siječnja 2015).

33 Spomenuto mišljenje DÖW dostupno je na <http://www.doew.at/erkennen/rechtsextremismus/neues-von-ganz-rechts/archiv/august-2004/neue-ordnung-feiert-antisemiten/stellungnahme-des-doew-zum-leopold-stocker-verlag#ares%20verlag> (pristup ostvaren 15. siječnja 2015).

34 Prema Düsterberg, *Soldat und Kriegserlebnis*, 2011, str. 43-45.

nakladnici, zgroženi tiskanjem knjiga koje veličaju nacionalsocijalizam, sa sajma izbacili predstavnike Plesse-Verlag. Vijest o tom incidentu prenio je list *Die Zeit*, uz napomenu da su spornom izdavaču ostali nakladnici „pojasnili da granica demokratske tolerancije prestaje tamo, gdje netko raspačava „duhovne vrednote“ neprijatelja slobode“ (u izvorniku „*machten ihm klar, daß die Grenze demokratischer Toleranz da endet, wo jemand das „Geistesgut“ der Feinde der Freiheit verbreitet*“).³⁵ Bilo bi poželjno da ovu pouku, makar i uz gotovo šezdesetogodišnje zakašnjenje, dobro zapamti i Zvonimir Despot.

Među mitovima koje takva šund-literatura neumorno širi, a Despot i njegova društva nekritički preuzimaju jest i onaj o časnim visokim zapovjednicima *Wehrmachta*, ali i *Waffen-SS*, koji su navodno neopravdano optuženi za tuđe zločine sa kojima navodno nisu imali veze, već su samo „časno“ obavljali svoje zadatke na frontu. I tu prednjači Mario Werhas, kako u spomenutom nizu članaka o *Waffen-SS*, tako i u seriji članaka o visokim časnicima *Wehrmachta*. Primjerice, pišući o generalu SS Felixu Steineru navodi da je „utemeljio (...) poticajno i fleksibilno vođenje“, prvi uveo kamuflažne odore u postrojbe SS, vodio III. SS oklopni korpus u borbama na Narvi, te poslije rata odbio svjedočiti protiv britanskih dobrovoljaca koji su pristupili SS-u. Čitatelj iz članka može saznati i o njegovoj djelatnosti u osnivanju i vođenju već spominjane udruge HIAG, te Steinerovu poslijeratnom književnom djelovanju,³⁶ no neće moći pročitati ni saznati ništa o sudjelovanju pripadnika SS-divizije Wiking pod Steinerovim zapovjedništvom u pokoljima ukrajinskih Židova u ljeto 1941. godine.³⁷ Imajući to na umu, uopće ne čudi što Werhas u svom članku ne spominje nijednu negativnu opasku koje je o liku i djelu Felixa Steinera zapisao Edmund Glaise von Horstenau, njegov suvremenik i kratkotrajni kolega u njemačkom vojnom establišmentu aktivnom u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Te opaske nisu bile nimalo povoljne po Steinera, koji je opisan kao zaštitnik ubojica, silovatelja, pljačkaša i palikuća iz sastava sebi podređenog korpusa, koji su spomenuta nedjela činili ne samo u „partizanskim“, već i u selima lojalnim Nezavisnoj Državi Hrvatskoj! Boravak te postrojbe u NDH potkraj 1943. godine Glaise von Horstenau je nazvao „gigantskim pljačkaškim pohodom u kojem je sudjelovao i njihov zapovjednik“, kojem nije bilo strano ni osobno sudjelovanje u transportu opljačkanog u Njemačku. Slične je nepovoljne opaske Glaise von Horstenau osim o Steineru i njegovom III. SS oklopnom korpusu, ostavio i o drugim njemačkim postrojbama poput 7. SS divizije Prinz Eugen, ili kozacima generala Pannwitz, ali i o zapovjedniku 2. oklopne armije Lotharu Rendulicu.³⁸ Werhas Rendulicu kuje u zvijezde jednako kao i Steinera, prešućujući istovremeno njegovu odgovornost za uvođenje brutalnih, ali i nelegalnih

35 <http://www.zeit.de/1955/41/das-buch-wird-immer-mehr-zur-ware> (izvorno objavljeno u: *Die Zeit*, 13. listopada 1955; pristup ostvaren 15. siječnja 2015).

36 Werhas, „Adenauer: Vojnici baš kao i svi drugi“, u: *Vojna povijest*, str. 51, siječanj 2013.

37 Cüppers, *Wegbereiter der Shoa*, 2011, str. 468; Lower, *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine*, 2005, str. 76.

38 Glaise von Horstenau, *Zapisi iz NDH*, 2013, str. 282, 286-288, 295, 298, 305, 307-309, 329, 357, 366, 390-391, 434-435.

metoda svojstvenih njemačkoj borbi protiv partizana na Istočnom frontu na dijelove teritorija NDH uvrštene u pothvatna područja njemačke vojske. Čitatelj *Vojne povijesti* o poslijeratnom suđenju Rendulicu pred američkim vojnim sudom u Nürnbergu neće saznati gotovo nijedan detalj, osim činjenice da je osuđen na 20 godina zatvora i da je po izricanju presude oko 6000 časnika od kojih 18 generala potpisalo peticiju za njegovo oslobađanje.³⁹ Ne bi li čitateljstvu trebalo pružiti i informacije o optužbama kojima se teretilo Rendulica, i dokazima koji su tome u prilog izvedeni? Nema li javnost pravo saznati da je Rendulic 15. rujna 1943. potvrdio i prosljedio podređenima Hitlerovo naređenje o egzekuciji po 50 uhićenika za ubijenog i 25 uhićenika za ranjenog njemačkog vojnika, nakon čega su Rendulicu podređene postrojbe 173. i 187. divizije *Wehrmachta* u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Slavoniji izvršile čitav niz egzekucija, koje ni sam Rendulic na suđenju nije opovrgavao, a zbog kojih je na istom suđenju na 7 godina zatvora osuđen i Rendulicu izravno potčinjeni zapovjednik LXIX. korpusa Ernst Dehner? Ne bi li čitateljstvo *Vojne povijesti* trebalo upoznati s Rendulicevom suodgovornosti za vješanje 10 talaca 21. rujna 1943. od strane 187. rezervne divizije kao odmazde za napad na kamion; egzekucijom 40 talaca 4. listopada 1943. od strane 173. rezervne divizije kao odmazde za sabotažu na željeznici; ubijanje 20 osoba osumnjičenih za povezanost s „bandama“ od strane 187. rezervne divizije 10. listopada 1943; ubijanje 9 osoba pod istim optužbama 31. listopada 1943? Djelomična lista egzekucija koje su kao nelegalne na nürnberškom suđenju stavljene na teret Rendulicu nastavlja se vješanjem izvršenim 7. studenog 1943. nad 19 osoba osumnjičenih da su komunisti nakon eksplozije na željeznici; strijeljanjem 21 taoca 8. studenog 1943. zbog napada na vlak; strijeljanjem 20 i vješanjem još 20 talaca nakon nove sabotaže na željeznici 11. studenog 1943, sve od strane 173. rezervne divizije; te ubojstvom novih 15 osoba osumnjičenih za pripadnost „bandama“ 30. studenog 1943. od strane 187. rezervne divizije. Ima li autor spornog članka dokaze koji opovrgavaju nürnberšku presudu za ta nedjela, ili je razlog zbog kojih nastoji Rendulica prikazati u ljepšem svjetlu nego što taj zločinac zaslužuje ipak ideološke naravi? Ne smatra li uredništvo *Vojne povijesti* i autor članka o Lotharu Rendulicu potrebnim ukazati čitateljstvu i na činjenicu da je Rendulic osuđen i za kršenje Ženevskih konvencija o ratnim zarobljenicima zbog izdavanja naredbe za strijeljanje pripadnika regularne talijanske vojske koji su se nakon kapitulacije Italije predavali partizanima ili sudjelovali u otporu protiv njemačkih trupa, ili čak samo predavali svoje oružje partizanima, na temelju koje je u rujnu i listopadu 1943. smaknuto više desetaka talijanskih časnika zarobljenih nakon ulaska njemačkih postrojbi u Split i druge dijelove jadranskog priobalja?⁴⁰ Te se činjenice nikako ne uklapaju u obranu Rendulica tvrdnjama da je „tijekom provedbe protupartizanskih operacija svaka od zaraćenih strana (...) činila grozne i strašne zločine koji su obično pogadali nevino lokal-

39 Werhas, „Lothar Rendulic“, str. 15, u: *Vojna povijest*, ožujak 2014.

40 UN War Crimes Commission, *Law Reports of Trials of War Criminals*, vol. VIII, 1949, str. 43-45, 72. i US Government Printing Office, *Trials of War Criminals Before the Nürnberg Military Tribunals*, Vol. XI, 1950, str. 1288-1297.

no stanovništvo“⁴¹; jer su zarobljeni Talijani bili pripadnici redovne talijanske vojske, i nisu sudjelovali ni u kakvim gerilskim operacijama partizana, već se u otvorenoj borbi suprotstavili Nijemcima nakon talijanske kapitulacije, ili u nekim slučajevima samo predali oružje partizanima. Uz to, tada je već među partizanima djelovala i britanska vojna misija, koja je i sama sudjelovala u organiziranju talijanske predaje u Splitu, a čiji status dodatno osnažuje pravni temelj za protezanje zaštite Ženevskih konvencija na sve zarobljene talijanske vojnike. Nažalost, Rendulic i njegovi potčinjeni su slabo marili za takve pravne propise. Pored biografije Lothara Rendulica, na sličan je način u *Vojnoj povijesti* frizirana i biografija Maximiliana von Weichsa, za kojeg se lažno tvrdi da je pušten iz zatvora „po okončanju procesa tijekom kojeg mu nije dokazana odgovornost za strijeljanje talaca“⁴². U stvarnosti, o kojoj autor članka ne zna ili ne želi pisati, von Weichs je doista pušten zbog narušena zdravlja, ali ta odluka nije donijeta po okončanju procesa, već u toku suđenja kada se pokazalo da je zbog bolesti nesposoban sudjelovati u procesu. U sudski je spis pritom unijeta opaska da odvajanje Weichsovog slučaja od ostatka procesa „ne prejudicira odluku o budućem suđenju tom branjeniku prema postojećim optužbama ako i kada to dopusti njegovo fizičko stanje“ (u izvorniku: „this holding is without prejudice to a future trial of this defendant on the charges herein made against him if and when his physical condition permits“).⁴³ Bi li se autor spornog članka, kad već tako piše o Weichsu, složio i sa suludom tvrdnjom da, primjerice, Vladimiru Kovačeviću, protiv kojeg je zbog narušenog psihičkog zdravlja obustavljen proces za napade na Dubrovnik 1991. godine, također „nije dokazana odgovornost“ za taj ratni zločin? Je li jednako kao iza Weichsa spreman stati i iza tvrdnji da ni Slavku Dokmanoviću također „nije dokazana odgovornost“, jer je slično Weichsovom slučaju i Dokmanovićev odvojen od ostatka haaškog suđenja za zločin na Ovčari 1991. godine, te nikad nije dovršen jer je optuženik počinio samoubojstvo? Može li se, po Werhasovu mišljenju, i za Vojislava Šešelja, koji je nedavno pušten na privremenu slobodu u gotovo istim okolnostima kao svojedobno Weichs, tvrditi da mu „nije dokazana odgovornost“ za niz zločina za koje je optužen?!

Pored navedenih članaka, koji navode na sumnju ili u znanje, ili u poštenje njihova autora, na stranicama *Vojne povijesti* bilo je i drugih primjera nekritičkog prikazivanja postrojbi Njemačkog Reicha s ciljem revizije njihove povijesne uloge. Pritom su vrlo znakoviti propusti kojima se sakriva one akcije *Waffen-SS* u kojima su počinili zločine. Primjerice, o boravku III. SS germanskog korpusa u Hrvatskoj potkraj 1943. lakonski se navodi da je „izvodio protupartizanske pothvate na području sjeverozapadne Hrvatske i južno od Zagreba (Banovina, Kordun i Gorski kotar)“⁴⁴. Ovom prilikom ću

41 Werhas, „Lothar Rendulic“, str. 8, u: *Vojna povijest*, ožujak 2014.

42 Werhas, „Reichsfreiherr von Weichs“, str. 37, u: *Vojna povijest*, svibanj 2014.

43 UN War Crimes Commission, *Law Reports of Trials of War Criminals*, vol. VIII, 1949, str. 34-35. i US Government Printing Office, *Trials of War Criminals Before the Nürnberg Military Tribunals*, Vol. XI, 1950, str. 763.

44 Werhas, „LSSAH žurno odlazi u Sjevernu Italiju“, str. 26, u: *Vojna povijest*, travanj 2013.

navesti samo jedan slučaj koji zorno pokazuje njihove postupke u tom razdoblju. Kako bih preduhitrio očekivanu i predvidljivu reakciju uredništva *Vojne povijesti*, koja će nesumnjivo kao i u dosadašnjim slučajevima uključivati optužbe za „omeđenost ideologijama i dnevno politikantstvo“, kao izvor poslužiti će mi prvenstveno žalba ustaškog bojnika Krunoslava Devčića, zapovjednika I. bojne 1. pukovnije PTS, koji se 14. studenog 1943, nakon suradnje s 4. SS brigadom *Nederland* u borbama oko Ludbrega nadređenima požalio na njihovo ponašanje. Naime, nakon što su jedinice Ustaške vojnice i *Waffen-SS* nakon žestokih borbi 12. studenog ušle u Ludbreg, i „kada je u glavnom borba u samom mjestu završena, počeli su njemački vojnici hodati po kućama, dvorištima, uzimajući i prisvajajući sve do čega su došli, misleći valjda da se nalaze u neprijateljskoj zemlji. Vidjelo se je pojedine skupine sastavljene iz 4-5 vojnika kako ulaze u kuće ili dvorište, a nakon nekog vremena vraćaju se isti natovareni raznim stvarima, pa bila to hrana ili odjeća tih ukućana, koji ili iz nekog straha ili nečeg drugog nisu smjeli da im kažu koju riječ da to ne čine“. Devčić navodi nekoliko slučajeva pljački, osobito nakon sumraka: „Dok bi jedan obično stajao na ulici pred kućnim vratima, drugi u dvorištu nešto slično kao nekakva straža, ostali bi obijali brave, ulazili u stanove, nosili i razvlačili sve što se moglo ponijeti a ovaj vlasnik svega toga je morao biti u kući miran, upravo kao da i ne postoji. Vidjelo se pojedince natovarene sa vrećama punih robe, druge sa flašama za spremanje zimnice u rukama, dok drugi nosili preko ramena cipele i druge odjevne predmete. Od ovih posjeta nisu ostale pošteđene i trgovine. Vidjelo se kako isti iz jedne trgovine tkaninama nose i odvlače u kamione, i dok bi ovi odlazili drugi već stižu da dovrše još ono što je eventualno iza onih ostalo. U izlogu jedne zlatarske radnje nalazilo se ukrasnih predmeta, što je također odnešeno od pripadnika SS oružja. Gostione koje su posjećivali redovito nisu plaćali. Jednostavno su naručivali litru za litrom, vlasnik ih je dvorio ali plaću za svoje ‘prodano’ vino nije uopće primio. U jednoj od mnogih gostiona bilo je malo drukčije. Iznosili su demižone pune vina iz podruma, zvali ostale svoje kolege, te to međusobno čašćenje trajalo je do poslije podne drugog dana, dakle sve dotle dok isti nisu morali povući natrag u Varaždin“. Devčić nastavlja: „po povratku te vojne skupine iz Ludbrega u Varaždin počela je preprodaja svih ovih predmeta u vojarni „Svačić“ pa i u samom mjestu. Vidjelo se kako isti prodaju robu, kože za podplate, guske, kokoši, pa i jednu veću svinju koja je prodana jednom od stanovnika. Ni ovo nije ostalo bez posljedica u samom mjestu, jer stanovništvo pripovjeda kako su njemački vojnici donijeli jako mnogo stvari iz Ludbrega te kako ih preprodaju po Varaždinu, te se u većini i misli da njemačkoj vojsci nije nikako cilj da dođe do smirenja nego samo da što više odvuku i osiromaše ovdašnji živalj“. Konačna Devčićeva ocjena uključivala je i procjenu da „stanovništvo Ludbrega razočaravši se postupcima partizana sa velikom nadom dočekivalo je ove jedinice, vjerujući da će po njihovom dolasku doći do mira kojeg oni i tekako žele. Ali poslije svega što su doživjeli stanovnici u ona dva dana koliko su dotični bili, primjetilo se, da isti nisu ni malo pokazivali volju da ostanu iste jedinice u mjestu. Pa i oni koji su s veseljem dočekivali svoje spasioce počeli su poslije ovakovih postupaka sa strane njemačkih vojnika prema istima

smanjivati svoje oduševljenje, jer sve ono što su učinili i prema ovim stanovnicima nije bilo nimalo prijateljski. Dakle, nastalo je ono što se samo stanovnici nisu nadali, razočaranje i želja da nestanu iz njihove sredine pa makar partizani opet došli. Jasno je, da pokraj ovakovih postupaka njemačkih vojnika nisu bili pošteđeni od prezira i ustaše, jer stanovnici vidjevši ih u njihovoj sredini vjeruju da su i oni sudjelovali u ovakovim podhvatima, i ako su potonji pokazali upravo uzornu stegu.⁴⁵ Zbog čega se takvi izvori prešućuju na stranicama *Vojne povijesti*? Je li posrijedi neupućenost autora u njihovo postojanje, ili svjesno prešućivanje?

Citirani arhivski fond pruža pregršt izvora koji temeljito opovrgavaju niz drugih spornih navoda objavljenih na stranicama *Vojne povijesti*, osobito u vezi s još jednom omiljenom temom urednika tog časopisa – Ustaškom vojnicom. O toj se oružanoj formaciji ustaškog pokreta često piše na stranicama *Vojne povijesti*, a urednik je u kooperaciji s još nekoliko suradnika objavio i dvosveščanu monografiju na tu temu.⁴⁶ U toj je knjizi, ali i na stranicama *Vojne povijesti*, u potpunosti prešućen boravak jednog od najistaknutijih zapovjednika Ustaške vojnice Jure Francetića u Podravini u jesen 1942, neposredno prije njegove pogibije. Dok se sve moje dosadašnje primjedbe o pogrešnim podacima i netočnim tumačenjima možda mogu objasniti neznanjem autora, u ovom je slučaju, barem u pogledu urednika *Vojne povijesti* Zvonimira Despota, riječ o namjernom prešućivanju vrlo važnih informacija s kojima je već duže vremena upoznat, ali ih je svjesno odlučio prešutjeti, možda ne samo čitateljstvu svojih tiskovina, već vjerojatno i vlastitim suradnicima. Naime, još u veljači 2013. godine, u jeku skandala s prikazom Jure Francetića u emisiji „TV kalendar“ Hrvatske radio-televizije isključivo kao vojnika koji nije imao veze s ustaškim zločinima, upravo se Despot stavio u obranu takvog tumačenja, pruživši i drugim povjesničarima na stranicama *Vojne povijesti* mjesto za obranu autora spornog priloga. Ponukan mišlju da to čini iz neznanja, poslao sam Zvonimiru Despotu e-mailom preslike dokumenata iz arhivskog fonda Velike župe Zagorje, koji pokazuju da je u vrijeme svog kratkotrajnog boravka u Podravini potkraj 1942. Jure Francetić osobno naredio slanje skupine stanovnika Ludbrega u koncentracijski logor Jasenovac, pod optužbom za suradnju s partizanima. Budući da je ta naredba sastavljena na temelju lažnih informacija dobivenih od lokalnog ustaškog dužnosnika, većini zatočenika uspjelo je ishoditi puštanje iz logora, uz nemalu zaslugu tadašnjeg ministra unutarnjih poslova NDH Ante Nikšića, koji je osobno poznavao jednog od uhićenika i založio se za njegovo puštanje na slobodu.⁴⁷ Međutim, to je bilo prekasno za Julija Hirschona, jednog od Ludbrežana poslanih u Jasenovac po Francetićevom naređenju, jer je u međuvremenu već ubijen. Zvonimir Despot je taj podatak

45 HR HDA, fond 255 – Velika Župa Zagorje, Vrlo tajni spisi, 469/1943, kut. 7. Sam Devčić je poginuo u borbama protiv partizana u Podravini nedugo nakon ovog incidenta. Podatke o boravku 4. SS brigade u Zagorju i Podravini prikupljene na temelju ratnog dnevnika te postrojbe, čuvanog u njemačkom Saveznom arhivu, ustupio je dr. Jens Westemeier, kojem se srdačno zahvaljujem na pomoći.

46 Obhodaš, Werhas, Dimitrijević, Despot; *Ustaška vojnica* 1-2, 2013.

47 HR HDA, fond 255 – Velika Župa Zagorje, Tajni spisi, 1462/1942, kut. 14.

prešutio i u kratkoj biografiji Jure Francetića u broju *Vojne povijesti* iz lipnja 2013, i u obje knjige na temu Ustaške vojnice u čijem je pisanju sudjelovao, uz istovremeno čuđenje i zgražanje nad opravdanom odlukom vlasti Republike Hrvatske da ne dozvoli korištenje takvih publikacija u nastavi povijesti u hrvatskim školama. Kada sam u ljeto 2013. godine u nekoliko navrata na web stranici i Facebook profilu *Vojne povijesti* postavio pitanje o razlozima prešućivanja tih podataka, nisam dobio nikakav odgovor. Nije mi odgovoreno ni na pitanja o odgovornosti Jure Francetića i njemu podređenih pripadnika Crne legije za deportacije sarajevskih Židova u ustaške logore u jesen 1941, iz kojih se većina nije vratila živa, niti na pitanje o odgovornosti Jure Francetića i njemu podređenih ustaša za ubijanje pedesetak vlaseničkih Židova u proljeće 1942. godine.⁴⁸ Prema naredbi Jure Francetića već u ljeto 1941. je izvršena egzekucija 19 talaca u istočnoj Hercegovini, u pokušaju smirivanja srpskog ustanka protiv vlasti NDH,⁴⁹ što također osnažuje argumente protiv tvrdnje o Francetićevoj nedužnosti za zločine ustaškog režima. Sve to Zvonimir Despot prešućuje, dok istovremeno u javnosti gradi sliku borca za istinu, a protiv ideologije u historiografiji. Ta prijetvornost rezultirala je i pozivom na sudjelovanje u programu Kliofesta 2014. godine. Kad je već tako, očekujem od spomenutog da se jasno odredi spram svojih dosadašnjih postupaka, i objasni čega se toliko boji u spomenutim izvorima, da ih toliko dosljedno i ustrajno prešućuje? Nisu održive tvrdnje kojima se Despot sa suradnicima branio na javnoj tribini održanoj u sklopu Kliofesta 3. lipnja 2014, kako nisu pisali o Francetićevim zločinima jer ih je prije svega zanimala vojna komponenta povijesti Ustaške vojnice i samog Francetića. Naime, u svojim člancima i knjigama neki od suradnika *Vojne povijesti* povremeno određen prostor posvećuju i zločinima koje su počinili pripadnici Ustaške vojnice.⁵⁰ Problem je u tome što se ti zločini ne analiziraju u kontekstu ustaške ideologije niti kao dio kontinuirane politike nasilja, već kao izolirani i posve nepovezani događaji. Takvo tumačenje, koje je historiografija i u Hrvatskoj i u Europi temeljito opovrgla, predstavlja pokušaj rehabilitacije ustaškog režima po već objašnjenom modelu preuzetom iz njemačkih neonacističkih krugova – manjinu najkrvožednijih ustaša se krivi za sve negativnosti, da bi se od opravdane osude spasilo preostale pripadnike ustaškog režima i njegovih vojno-sigurnosnih službi. Slični argumenti korišteni su u *Vojnoj povijesti* i u pokušajima opravdavanja zločina *Waffen-SS*. Iako se u tekstovima Maria Werhasa povremeno spominju i ti zločini, autor ih uvijek pokušava umanjiti iznalaženjem neke olakotne okolnosti za organizaciju kojoj su počinitelji pripadali – najčešće spominjući da su zločini počinjeni kao odmazda za neki drugi zločin nad pripadnicima *Waffen-*

48 Spomenute zločine opisuje Eli Tauber u doktorskoj disertaciji obranjenju u Sarajevu 2013. pod naslovom „Kako se sprovodio Holokaust u Bosni i Hercegovini“.

49 Marijan, „Lipanjski ustanak u istočnoj Hercegovini 1941. godine“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 35/2, 2003, str. 551. Iako je Francetić naredio da se smakne 20 talaca, jedan od njih je uspio pobjeći i egzekucija je sprovedena nad preostalim 19 talaca.

50 O ustaškim zločinima pisano je u članku Amira Obhodaša „Ustaška vojnica, ustroj i početni razvoj 1941.-1943“, str. 8, u: *Vojna povijest*, lipanj 2013, kao i u knjizi *Ustaška vojnica I*, 2013, str 65-72, 80-82, te *Ustaška vojnica II*, 2013, str. 164.

SS, ili da su se nad tim navodno pojedinačnim slučajevima za koje su odgovorni neuračunljivi pojedinci poput Bronislawa Kaminskog ili Oskara Dirlewangera drugi esesovci ili sam Himmler zgražali ili čak krivce pokušavali izazvati na dvoboj.⁵¹ Pritom se posve zanemaruje činjenica da golema većina počinjenih zločina nije nikako sankcionirana od strane zapovjedne strukture *Waffen-SS*, niti je sudjelovanje u zločinima predstavljalo prepreku za napredovanje u službi unutar SS-a. Prešućivanjem tih činjenica sustavne se zločine naređivane, poticane i provođene na svim razinama zapovijedanja pokušava prikazati kao pojedinačne ispade, iako je u historiografskim djelima od kojih sam neka već citirao jasno dokazana netočnost takvih tvrdnji. No, Despot sa suradnicima ne slijedi dosege moderne historiografije, već po starom obrascu preuzetom od njemačkih neonacističkih uzora dio zločina prešućuje, a dio minimalizira pokušavajući tako moralno i pravno neobranjiv režim i njegov vojno-sigurnosni aparat učiniti javnosti prihvatljivim. To objašnjava zašto se na stranicama *Vojne povijesti* nekim nacističkim ili ustaškim zločinima posvećuje pažnja, dok se istovremeno za Francetićevo suodgovornost u zločinu ne nalazi potreban prostor. Rehabilitacija Francetića je očito jedan od temeljnih projekata Zvonimira Despota: budući da su ustaški zločini iscrpno istraženi, u novije vrijeme i u stranim historiografijama,⁵² ne može ih se više zataškati, ali se može pokušati umanjiti njihove razmjere, negirajući njihovu sustavnost i prikazujući ih kao pojedinačne ekscese, za koje odgovornost ne snosi čitav ustaški režim nego samo neki njegovi manje istaknuti pripadnici. Umanjivanjem ili potpunim negiranjem Francetićeve odgovornosti za zločine u kojima je sudjelovao, Despot pokušava hrvatskoj javnosti ponuditi simbol „vojnika kao i svi drugi“, po starom njemačkom modelu kojeg oponaša s višedesetljetnim zaostatkom. Kako objasniti činjenicu da se i u *Vojnoj povijesti* i u knjigama u čijem je pisanju Zvonimir Despot sudjelovao uopće ne spominje Francetićeve operacije suzbijanja kalničkih partizana u sklopu koje su spomenuti Ludbrežani deportirani u Jasenovac? Je li taj dio njegove karijere manje važan od svih drugih vojnih operacija u kojima je sudjelovao, a za koje se u časopisu ili knjigama Zvonimira Despota bez iznimke našlo prostora? Vjeruje li urednik *Vojne povijesti* možda u hijerarhiju zločina, pa spomen nekih smatra važnijim od spomena drugih zločina ili zločinaca? Je li pravi razlog šutnje o Francetićevim postupcima ideološka sklonost ustaškom režimu, ili pak (po mom sudu vjerojatnija) bojazan da bi istinitim prikazivanjem povijesti Ustaške vojnice, NDH, a osobito samog Francetića presahnuo izdašan novčani izvor, baziran na neonacističkoj i neoustaškoj publici, na kojem se Despot sa odabranim suradnicima već dugo poji, ali ga istovremeno svojim tekstovima pothranjuje i ohrabruje ne obazirući se na temeljna načela poput istinitosti i nepristranosti koja bi trebala stajati u osnovi svakog historiografskog rada? Je li samo u Francetićevo slučaju odustao od tvrdnje da „izbjegavanje bilo koje teme ili osobe ne vodi nikud, samo

51 Primjeri takvog pisanja u Werhas, „Adenauer: Vojnici baš kao i svi drugi“, u: *Vojna povijest*, str. 49, siječanj 2013; isti, „Za gotovo svakom divizijom „krvavi trag“, str.59, u: *Vojna povijest*, veljača 2013. ili isti, „Izbjeći sovjetsko zarobljeništvo“, u: *Vojna povijest*, str. 30, svibanj 2013.

52 Primjerice, Dulčić, *Utopias of Nation*, 2005; Korb, *Im Schatten des Weltkriegs*, 2013.

u slijepu ulicu“⁵³ ili takvih svetih krava u Despotovu svjetonazoru ima još, ali javnost o njima nije obaviještena? Pritom je od velike važnosti i razjašnjenje pitanja jesu li drugi suradnici *Vojne povijesti* bili upoznati s navedenim postupcima glavnog urednika časopisa ili nisu. Ukoliko dosad za to nisu znali, u što vjerujem i čemu se toplo nadam, ubuduće ih neznanje neće oslobađati suodgovornosti za eventualne neistinite tvrdnje koje bi na sramotu hrvatske historiografije još mogle biti objavljene u *Vojnoj povijesti*, po dosad utvrđenom despotovskom modelu.

Korištena literatura i arhivski izvori

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (HR HDA), fond 255 – Velika Župa Zagorje

Literatura:

1. Aly, Götz: *Die Belasteten*, Frankfurt a. Main 2014.
2. Arad, Yitzhak: *The Holocaust in the Soviet Union*, Jerusalem 2009.
3. Bartov, Omer: *The Eastern Front, 1941-1945: German Troops and the Barbarization of Warfare*, New York 1986.
4. Browning, Christopher: *The Origins of the Final Solution*, Jerusalem 2004.
5. Cüppers, Martin: *Wegbereiter der Shoa*, Darmstadt 2011.
6. Dulić, Tomislav: *Utopias of Nation*, Uppsala 2005.
7. Düsterberg, Rolf: *Soldat und Kriegserlebnis*, Tübingen 2011.
8. Gerlach, Christopher: *Kalkulierte Morde*, Hamburg 1999.
9. Glaise von Horsteneau, Edmund: *Zapisi iz NDH*, Zagreb 2013.
10. Haunschmied, Rudolf; Mills, Jan-Ruth; Witzany-Durda, Siegi: *St. Georgen – Gusen – Mauthausen. Concentration Camp Mauthausen Reconsidered*, St. Georgen an der Gusen 2008.
11. Heer, Hannes (ur.): *Die Verbrechen der Wehrmacht. Dimensionen des Vernichtungskrieges 1941–1944*, Hamburg, 2002. (katalog izložbe; drugo, prerađeno izdanje)
12. Hilberg, Raul: *Die Vernichtung der europäischen Juden*, Frankfurt a. Main 2010.
13. Klee, Ernst: *Euthanasie im NS-Staat*, Frankfurt a. Main 2009.
14. Korb, Alexander: *Im Schatten des Weltkriegs*, Hamburg 2013.
15. Longerich, Peter: *Holocaust – The Nazi Persecution and Murder of Jews*, Oxford 2010.
16. Lower, Wendy: *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine*, North Carolina 2005.
17. MacLean, French: *The Camp Men: The SS Officers Who Ran the Nazi Concentration Camp System*, Atglen 1998.
18. Marijan, Davor: „Lipanjki ustanak u istočnoj Hercegovini 1941. godine“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 35/2, Zagreb 2003.

⁵³ Uvodnik *Vojne povijesti*, srpanj 2013, str. 5.

19. Manoschek, Walter; Gärtner, Reinhold (ur.): *Die Wehrmacht im Rassenkrieg. Der Vernichtung hinter der Front*, Wien 1996.
20. Montague, Patrick: *Chełmno and the Holocaust*, London–New York 2012.
21. Nachama, Andreas (ur.): *Topographie des Terrors*, Berlin 2010.
22. Orth, Karin: *Die Konzentrationslager-SS, Sozialstrukturelle Analysen und Biographische Studien*, Göttingen 2000.
23. Pohl, Dieter: *Die Herrschaft der Wehrmacht, Deutsche Militärbesatzung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941-1944*, Frankfurt am Main 2011.
24. Sofsky, Wolfgang: *Die Ordnung des Terrors: Das Konzentrationslager*, Frankfurt a. Main 1997.
25. Sydnor, Charles: *Soldiers of Destruction*, Princeton 1977.
26. Tauber, Eli: *Kako se sprovodio Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2013. (neobjavljena doktorska disertacija)
27. Wilke, Karsten: „*Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit*“ (HIAG). *Veteranen der Waffen-SS in der Bundesrepublik*, Paderborn 2011.
28. UN War Crimes Commission: *Law Reports of Trials of War Criminals*, vol. VIII, 1949.
29. US Government Printing Office: *Trials of War Criminals Before the Nürnberg Military Tribunals*, Vol. XI, Washington 1950.